BUITENGEBIED MET PERSPECTIEF

28 oktober 2025



gemeente Gemert-Bakel

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Introductie 4

Ontwikkelkoers buitengebied 8

Gebiedsgerichte benadering 10

Gebiedstypologieën 10

Ontwikkelmatrix 14

Kaders 15

Huidige situatie 15

Huidige kaders 17

Bijlagen

I Begrippenlijst 18

II Indeling teeltondersteunende voorzieningen 22

III Rekenvoorbeelden 24



Voorwoord

Ons buitengebied is een levend landschap waar ondernemerschap, landbouw, natuur en dorpen elkaar aanvullen. Het is een plek waar voedsel wordt geproduceerd, waar we recreëren en waar we de natuur beleven. Juist die veelzijdigheid maakt het buitengebied zo waardevol, maar ook kwetsbaar.

Het buitengebied is continu in ontwikkeling en heeft voortdurend te maken met uitdagingen zoals veranderende markt, strengere wet- en regelgeving, klimaatverandering, natuurontwikkeling en maatschappelijke verwachtingen. Deze ontwikkelingen vragen om richting, durf en samenwerking om onze bedrijven toekomst te geven en om het landschap en de leefomgeving die ermee verbonden zijn te behouden en te versterken.

‘’Dit perspectief zorgt voor een kwaliteitsslag in het buitengebied.’’

Daarom presenteren we Buitengebied met Perspectief. Dit beleid is in samenwerking met ondernemers, bewoners, belangenorganisaties en overheden opgesteld. Hun ideeën en denkrichtingen vormen de basis hiervoor. Dit perspectief zorgt voor een kwaliteitsslag in het buitengebied. We bieden daarmee houvast voor ondernemers die hun bedrijf toekomstbestendig invullen, geven ruimte aan nieuwe verdienmodellen en natuur en houden zo voldoende reuring in het buitengebied.

We willen toewerken naar een buitengebied waar verschillende belangen en functies elkaar vinden. Waar economische vitaliteit hand in hand gaat met landschappelijke kwaliteit en waar we samen bouwen aan een buitengebied dat ondernemend, vitaal en aantrekkelijk is. Een buitengebied waar we trots op zijn voor onszelf en de generaties na ons.

Willeke van Zeeland,
Wethouder Toekomstbestendig Buitengebied & Financiën



Introductie

Het buitengebied van de gemeente Gemert-Bakel kent een rijke geschiedenis. De Peelrandbreuk heeft een bepalende rol gespeeld in de ontwikkeling van Gemert-Bakel. Aan de westzijde ligt het eeuwenoude Kampenlandschap, terwijl aan de oostzijde het Peelontginningslandschap uit de twintigste eeuw zich uitstrekt. In het uiterst (zuid) westelijke gedeelte vormt het Beekdallandschap zich langs de oevers van de Aa, de Bakelse Aa en de Kaweische Loop. Deze gebiedstypologieën vormen de basis voor het landschap en de (agrarische) structuren in het buitengebied van Gemert-Bakel. De Kern, Bedrijventerreinen en Bos- en natuurgebied vormen de overige gebiedstypologieën binnen de gemeente zoals vastgelegd in de Omgevingsvisie Gemert-Bakel 2040.

In dit beleidsstuk “Buitengebied met Perspectief” (BmP) staat een ondernemend, vitaal en aantrekkelijk buitengebied centraal. Dit betekent dat er ruimte blijft voor agrariërs[1] die hun bedrijfsvoering voortzetten, terwijl tegelijkertijd ruimte wordt geboden aan vernieuwende verdienmodellen, functieverandering, natuurontwikkeling en diversificatie. Daarbij blijft de verbetering van de omgevingskwaliteit en leefomgeving het essentiële uitgangspunt.

Het buitengebied is voortdurend in ontwikkeling. De combinatie van agrarische veranderingen, een veranderende economie en klimaatuitdagingen vraagt om een vernieuwde, strategische aanpak. Het gebruik van het buitengebied verandert hierdoor ingrijpend. Waar voorheen agrarisch gebruik en natuur de boventoon voerden, komen nu ook recreatie, toerisme en andere economische functies nadrukkelijk in beeld. De nieuwe generatie van gemengde bedrijven met verschillende functies geven we hiermee nieuwe ontwikkelmogelijkheden.



[1] Waar gesproken wordt over de landbouwsector worden ook aanverwante sectoren bedoeld.

Aanleiding

De huidige kaders voor vrijkomende agrarische bebouwingen (VAB) van de gemeente Gemert-Bakel zijn in 2015 vastgesteld en sindsdien niet geactualiseerd. In de praktijk neemt het aantal VAB-locaties toe als gevolg van een gebrek aan bedrijfsopvolging, veranderende wet- en regelgeving en economische ontwikkelingen. Dit blijkt uit onderzoek van Provincie Noord-Brabant. Uit de evaluatie van het huidige VAB-beleid blijkt dat de kaders ontoereikend zijn om de leegstand structureel en toekomstbestendig aan te pakken waarbij rekening wordt gehouden met de maatschappelijke eisen en wensen uit het gebied. Leegstand van voormalige bedrijfsgebouwen brengt risico's met zich mee zoals verrommeling en ondermijning. Met teeltondersteunde voorzieningen (TOV) worden voorzieningen bedoeld in, op of boven de grond die door agrarische bedrijven worden gebruikt om de plantaardige teelten te optimaliseren. Het beleid voor TOV is vastgelegd in het bestemmingsplan Buitengebied 2017. Het is van belang om agrarisch ondernemers voldoende ruimte te bieden voor innovatie en verduurzaming van het bedrijfsproces om te komen tot duurzame, toekomstbestendige locaties. De huidige kaders voor TOV voorzien niet in die behoefte. Daarom worden deze kaders geactualiseerd.

In de context van het actualiseren van de kaders kan Proeftuin Elsendorp worden beschouwd als een belangrijke voorloper in de ontwikkeling van een ondernemend, vitaal en aantrekkelijk buitengebied. Dit initiatief toont aan hoe innovatieve gebiedsontwikkelingen kunnen bijdragen aan nieuwe economische en ruimtelijke kansen. Het dient als inspiratie voor de bredere ontwikkeling waar Gemert-Bakel voor staat.

Doelen

Het uitgangspunt is om een realistisch en uitvoerbaar beleid te formuleren dat aansluit bij de behoeften en maatschappelijke wensen van de ondernemers en inwoners van de Gemeente Gemert-Bakel. Het BmP is de vertaling en verdere uitwerking van de omgevingsvisie Gemert-Bakel 2040.

Het BmP heeft als primair doel het realiseren van een ondernemend, vitaal en aantrekkelijk buitengebied. In het gebied staat een ondernemende houding centraal: bewoners, ondernemers en maatschappelijke partijen nemen actief initiatief om kansen te ontwikkelen en te benutten. Dit draagt bij aan een vitale leef- en werkomgeving, waar duurzaamheid, veiligheid, gezondheid en sociale verbondenheid de basis vormen voor een sterke gemeenschap.

"Samen creëren wij een aantrekkelijk landelijk gebied, waar ruimtelijke kwaliteit, natuur en cultuurhistorie elkaar versterken. Een gebied waar mensen prettig kunnen wonen, werken, verblijven en gezond kunnen leven."



Belangrijke voorwaarden voor realisatie van dit doel is dat iedere ontwikkeling die plaatsvindt moet bijdrage aan kwaliteitsverbetering van het buitengebied. Actualisatie van de huidige VAB- en TOV-beleid is hiervoor nodig. Verbetering van de omgevingskwaliteit vormt een belangrijk uitgangspunt bij ruimtelijke ontwikkelingen en kan op verschillende manieren tot stand komen. De omgevingsvisie Gemert-Bakel, de omgevingswet en de TAM-omgevingsverordening Noord-Brabant bieden hiervoor een duidelijke basis. De omgevingskwaliteit in de gemeente Gemert-Bakel verbetert wanneer een initiatief bijdraagt aan meerdere van de volgende aspecten:

- Het versterken van een ondernemend, vitaal en aantrekkelijk buitengebied met ruimte voor zowel economische als ecologische initiatieven;
- Het stimuleren van toekomstbestendige functies die bijdragen aan de leefbaarheid en zorgvuldig gebruik van de fysieke leefomgeving;
- Het bevorderen van de lokale werkgelegenheid;
- Het verbeteren van de kwaliteit van lucht, water en bodem;
- Het bevorderen van een gezonde leefomgeving;
- Het verbeteren of realiseren van een landschappelijk inpassingsplan (LIP) rondom bestaande en nieuwe ontwikkelingen;
- Het toevoegen, behouden of versterken van natuur- en stiltegebieden of landschaps- en cultuurhistorische elementen die bijdragen aan de biodiversiteit en landschapsstructuur;
- Het behoud of herstel van cultuurhistorische waarden en kenmerken;
- Het verwijderen van overbodige verharding;
- Het slopen van niet-functionele bebouwing ter voorkoming van leegstand;
- Het aanleggen van extensieve recreatieve voorzieningen.



Reikwijdte

Het BmP is van toepassing op het hele buitengebied van de gemeente Gemert-Bakel inclusief de agrarische locaties welke gelegen zijn in de kernen van de gemeente uitgezonderd de locaties op de Fuik in Handel. Ook het vorige VAB-beleid was niet van toepassing op de locaties op de Fuik in Handel. Het BmP is opgesteld als een ‘kansenbeleid’ dat verruimde mogelijkheden biedt voor (nieuwe) activiteiten of functies en heeft geen invloed op bestaande activiteiten.

‘’Het primaire doel is het realiseren van een ondernemend, vitaal en aantrekkelijk buitengebied.’’

Het heeft nadrukkelijk niet als doel bestaande activiteiten op locaties te reguleren. Bestaande rechten blijven onaangetast. Het BmP beperkt de mogelijkheden van Proeftuin Elsendorp niet, maar kan wel worden toegepast als er meer ruimte wordt geboden dan het bestaande beleid binnen Proeftuin Elsendorp. Daarnaast bevat het BmP geen richtlijnen voor de huisvesting van internationale werknemers. Voor spuitzones wordt het landelijk beleid dan wel de jurisprudentie gevolgd. Tot slot wordt de geldende landelijke en provinciale wet- en regelgeving gerespecteerd. Ontvankelijke vergunningsaanvragen ingediend voor vaststelling van het BmP in de gemeenteraad van Gemert-Bakel vallen onder het overgangsrecht.

Totstandkoming

Het BmP is tot stand gekomen via een breed participatieproces. Op verschillende momenten zijn agrarisch ondernemers, ondernemers, overheden, belanghebbenden en bewoners betrokken bij de ontwikkeling van het BmP. Participatiebijeenkomsten met stakeholders, inwoners, jonge ondernemers en interne werksessies hebben waardevolle inzichten en suggesties opgeleverd, die zijn meegenomen in de uitwerking.

Leeswijzer

Hieronder staat omschreven hoe de samenhang tussen de documenten behorende bij BmP behandeld moeten worden. De documenten zijn tegelijkertijd ontwikkeld en er zit sterke samenhang tussen. Daardoor kunnen de documenten niet los van elkaar gezien worden.
Het basisdocument is BmP. Daaronder hangen de documenten met de kaders van Blijvers, VAB en de regelingen transitiefonds en maatwerkregeling.

Samen vormen deze documenten één geheel en geven ze richting aan de opgaven en mogelijkheden in het buitengebied.



Ontwikkelkoers buitengebied

Het bieden van ontwikkelruimte voor ondernemers in het buitengebied zorgt voor een verbetering van de leefomgeving. Het zorgt voor behoud van reuring in het buitengebied. Stimulering van ontwikkeling en het stellen van duidelijke randvoorwaarden biedt ondernemers de kans om op basis van eigen ondernemerschap invulling te geven. Dit kan op verschillende manieren vorm krijgen. Verdere verduurzaming van het ondernemen en aansturen op alternatieve vormen van ondernemerschap dragen bij aan de ontwikkelingen in het buitengebied.



In plaats van starre regelgeving en beperkingen wordt een afweegkader gehanteerd waarin gebiedsgerichte ontwikkeling centraal staat. Ondernemerschap blijft een essentieel fundament van het buitengebied. Blijvende agrariërs worden ondersteund en waar mogelijk krijgen (agrarische) ondernemers de ruimte om hun bedrijfsvoering toekomstbestendig te maken.

Een ‘ja, mits’-beleid vraagt van de ondernemer dat hij zelf initiatief neemt. Op basis van eigen inzicht en ondernemerschap geeft hij invulling aan de eisen die door de maatschappij en het beleid worden gesteld. In de toekomst willen we ontwikkelingen niet alleen beoordelen op basis van regels, technische criteria of kwantitatieve normen. We streven ernaar ondernemerschap de ruimte te geven voor initiatieven en deze integraal te beoordelen op hun bijdrage aan de kwaliteit van de leefomgeving.

”In plaats van starre regelgeving en beperkingen wordt een afweegkader gehanteerd waarin gebiedsgerichte ontwikkeling centraal staat. ”

De grootste uitdaging is het toenemende aantal stoppende agrarische bedrijven en daarmee het vinden van nieuwe functies voor deze locaties. Met de nieuwe functies worden bestaande bedrijfsactiviteiten in de omgeving niet belemmerend. Een gevolg hiervan is dat niet elke ontwikkeling overal mogelijk is. In sommige gevallen zal omschakeling naar een woonfunctie en sloop van bedrijfsgebouwen noodzakelijk zijn. Daarbij is het noodzakelijk om dit proces te faciliteren als overheid. Het is belangrijk te onderkennen dat enkel sloop niet per direct leidt tot een verbetering van de omgevingskwaliteit. Herontwikkeling kan bijdragen aan nieuwe economische functies en een aantrekkelijk buitengebied met ruimte voor duurzame initiatieven.

Het is van belang om een goede balans te vinden tussen het faciliteren van ruimtelijke ontwikkelingen en het behouden van gebiedseigen kwaliteiten van het buitengebied. Waar mogelijk wordt ruimte geboden aan nieuwe vormen van bedrijvigheid, mits deze passen binnen de ruimtelijke en landschappelijke context.

De gemeente Gemert-Bakel wil gewenste ontwikkelingen stimuleren en inspelen op het investeringsmoment van ondernemers. Daarom pakt de gemeente een actieve, gebiedsgerichte rol op wanneer initiatieven daarom vragen.

Afhankelijk van het onderwerp kan dit ook themagericht zijn, maar de uitvoering blijft gebiedsgericht. Daarbij doorloopt iedere functiewijziging het handboek ‘ruimtelijke initiatieven onder de Omgevingswet’ van de gemeente Gemert-Bakel.

Met deze ontwikkelkoers zet de gemeente in op een ondernemend, vitaal en aantrekkelijk buitengebied. Ontwikkeling is mogelijk, zolang ruimtelijke kwaliteit, leefbaarheid en gezondheid verbeteren. Regie en verantwoorde functieverandering zorgen voor duurzame groei.



Gebiedsgerichte Benadering

De ruimtelijke uitdagingen en kansen in het buitengebied variëren per gebiedstype. Daarom hanteert het BmP een gebiedsgerichte benadering, waarbij ontwikkelingen worden afgestemd op de specifieke kenmerken en behoeften van elk gebied. De gebiedsindeling wordt overgenomen uit de Omgevingsvisie Gemert-Bakel 2040.



Gebiedstypologieën

Zoals in de inleiding aangegeven, bestaat de grofmazige gebiedsindeling van de gemeente Gemert-Bakel uit zes gebiedstypologieën. De gebiedsgerichte benadering gaat verder in op het Kampenlandschap, het Peelontginningslandschap, het Beekdallandschap en de Kern. De vier gebiedstypologieën vormen de basis van de verdere uitwerking van de ontwikkelmatrix. De beschrijving per gebiedstypologie is overgenomen uit de omgevingsvisie, waarbij de Kern geen eigen beschrijving heeft. De Bedrijventerreinen en Bos- en natuurgebied blijven buiten beschouwing, omdat hier geen agrarische bedrijven zijn gevestigd en geen ruimtelijke mogelijkheden worden geboden.



Beekdallandschap

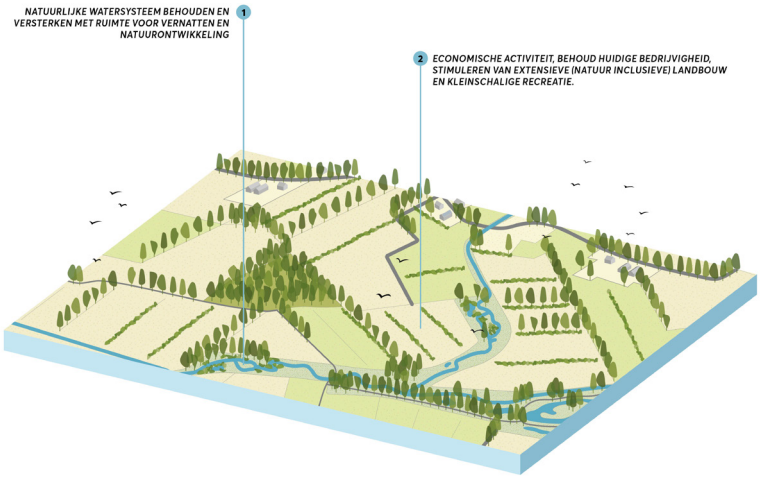
In het landelijk gebied is dit het laagste gebied waar diverse beken in afstromen. De laaggelegen, en daarmee natte, gronden waren niet geschikt voor akkerbouw. Beken zoals de Snelle loop en de Esperloop, die van oudsher tussen de dekzandruggen slingeren, zijn in het verleden door menselijke invloeden rechtgetrokken en inmiddels grotendeels hersteld.

Sturingsfilosofie:

1. Het natuurlijke watersysteem behouden en versterken met ruimte voor vernatten en natuurontwikkeling.
2. Economische activiteit, behoud huidige bedrijvigheid, stimuleren van extensieve (natuurinclusieve) landbouw en kleinschalige recreatie.



LANDSCHAPSTEGEL BEEKDALLANDSCHAP





Kampenlandschap met oude akkers

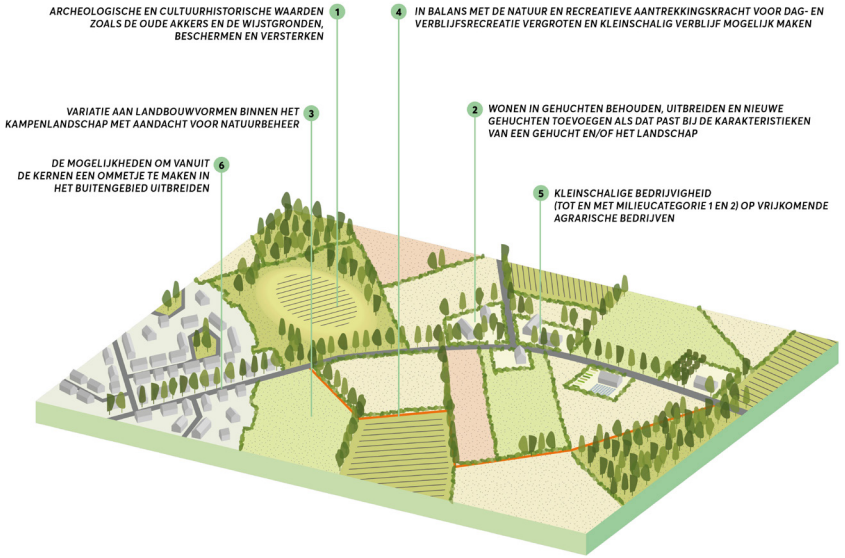
Het Kampenlandschap met oude akkers concentreert zich rond de langgerekte dekzandrug die ter hoogte van de Peelrandbreuk ligt en uitvloeit richting noordwestelijke en zuidoostelijke richting. De hoge en droge omstandigheden in de breukzone en de voedselrijke grond maken het gebied geschikt voor landbouwkundig gebruik en daardoor ook voor mensen om zich te vestigen.

Hier zijn dan ook de eerste nederzettingen ontstaan waaronder de historische kernen van Handel, Gemert, De Mortel, Bakel, Milheeze en de gehuchten daaromheen. Tussen de hogere delen stroomden beekjes, wat ideaal was voor gemengde bedrijfsvoering (akkerbouw en veeteelt).

Sturingsfilosofie:

1. Archeologische en cultuurhistorische waarden, zoals de *oude akkers* en de *wijstgronden*, beschermen en versterken.
2. Wonen in gehuchten behouden, uitbreiden en nieuwe gehuchten toevoegen.
3. Variatie aan landbouwvormen binnen het Kampenlandschap met aandacht voor natuurbeheer.
4. In balans met de natuur de recreatieve aantrekkingskracht voor dag- en verblijfsrecreatie vergroten en kleinschalig verblijf mogelijk maken.
5. Kleinschalige bedrijvigheid (tot en met milieucategorie 2) op VAB.
6. De mogelijkheden om vanuit de kernen een ommetje te maken in het buitengebied uitbreiden.

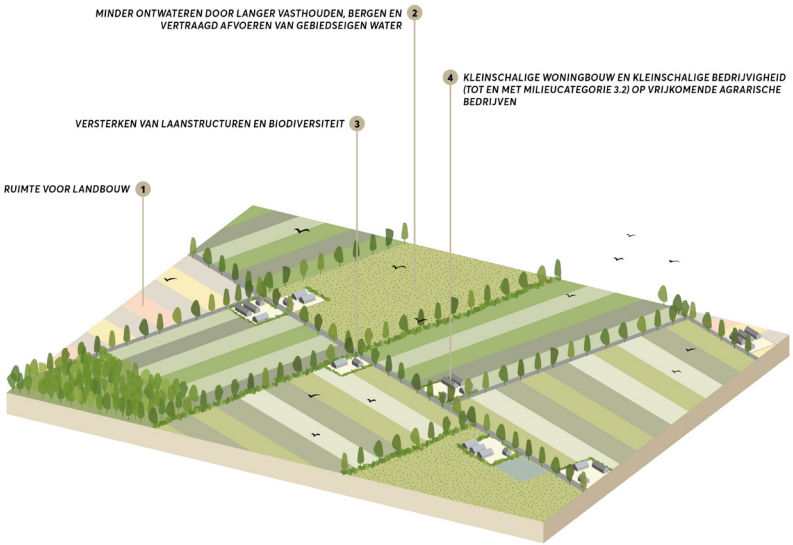
LANDSCHAPSTEGEL KAMPENLANDSCHAP MET OUDE AKKERS



Peelontginningslandschap

Het Peelontginningslandschap leent zich door de grootschaligheid van het gebied als productielandschap. De rationeel gevormde grootschalige percelen langs ontginningswegen vormen een cultuurhistorische link tussen het agrarisch bedrijf in het verleden en heden. De gronden in het buitengebied primair beschikbaar houden voor agrarische activiteiten past daarmee bij het landschapstype en het gebiedseigen karakter. Naast de doorontwikkeling van de bestaande landbouw wordt er ook ingezet op systeemverandering.

LANDSCHAPSTEGEL PEELONTGINNINGSLANDSCHAP





Als in dit gebied agrarische ondernemers stoppen mag de gebruiksfunctie of economische activiteit die ervoor in de plaats komt de zittende agrariërs niet beperken in hun bedrijfsvoering. Nabij de dorpskern van Elsendorp en De Rips is er wat meer ruimte om, passend in het landschap, kleinschalige woningen bij voormalige agrarische bedrijven te bouwen.

Sturingsfilosofie:

1. Ruimte voor landbouw.
2. Minder ontwateren door langer vasthouden, bergen en vertraagd afvoeren van gebiedseigen water.
3. Versterken van laanstructuren en biodiversiteit.
4. Kleinschalige woningbouw is uitsluitend mogelijk binnen bebouwingsconcentraties en niet agrarische functies op VAB (bedrijvigheid tot en met milieucategorie 3.2.) zijn voorstelbaar mits deze naar aard en schaal passend zijn binnen het gebied.

Ontwikkelmatrix

Het verkeerslichtmodel is een instrument dat op een duidelijke en visuele manier inzicht biedt in de ruimtelijke mogelijkheden voor het toevoegen of wijzigen van functies op een locatie binnen een specifiek gebied. Dit geldt zowel voor VAB-locaties als verbreding van huidige agrarische locaties. Het is als het ware een menukaart voor erftransformaties. Aan de hand van de kleuren groen, oranje en rood wordt weergegeven in welke mate functies of ontwikkelingen op een locatie wenselijk en/of toegestaan zijn. In de bijgevoegde kaders is de ontwikkelmatrix voor blijvers en VAB terug te vinden.

- **Groen**: Initiatieven met een groene classificatie worden door de gemeente als **voorstelbaar** gezien, indien de omgevingskwaliteit geborgd of verbeterd wordt. Het initiatief sluit aan bij de gebiedsopgaven.

- **Oranje**: Een oranje classificatie duidt op **afweegbaar**. De gemeente hanteert hierbij een ‘ja, mits’-benadering: het initiatief wordt eventueel toegestaan, maar vereist een zorgvuldige afweging en moet voldoen aan specifieke voorwaarden. De mate waarin het initiatief bijdraagt aan de gebiedsopgaven speelt hierbij een centrale rol.

- **Rood:** Een rode classificatie geeft aan dat de betreffende functie **niet voorstelbaar** is. De gemeente werkt in dat geval niet mee aan de introductie of uitbreiding van de functie. Deze initiatieven passen niet binnen de gebiedsopgaven.

Het verkeerslichtmodel biedt initiatiefnemers in een vroeg stadium inzicht in de ruimtelijke wenselijkheid van een initiatief. De voorbeelden in de ontwikkelmatrix gelden daarvoor als indicatie. Het model geeft echter geen oordeel over de haalbaarheid; daarvoor is een nadere, inhoudelijke beoordeling vereist.



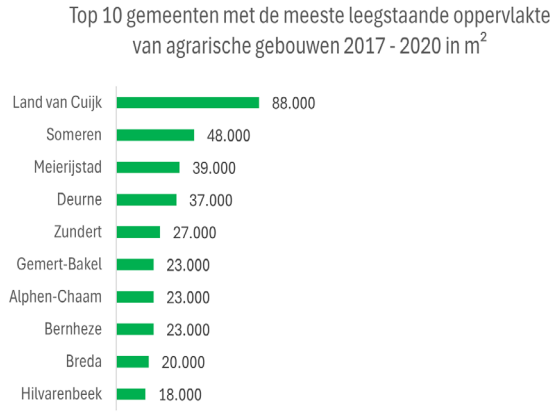
Kaders

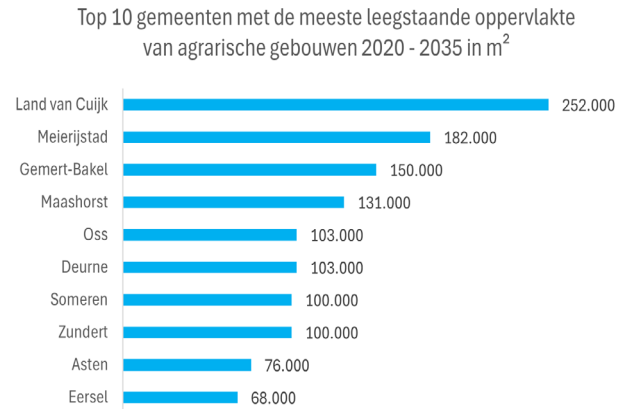
Huidige situatie

Vrijkomende agrarische bebouwing
De agrarische sector in de gemeente Gemert-Bakel staat voor het feit dat steeds meer agrarische bedrijfsgebouwen leeg komen te staan. Deze ontwikkeling is het gevolg van factoren zoals een gebrek aan bedrijfsopvolging, veranderende wet- en regelgeving en bredere economische trends. Tussen 2017 en 2020 zijn 27 agrarische bedrijven gestopt, wat heeft geleid tot ruim 50.000 m² aan leegstaande bedrijfsbebouwing. Het vinden van nieuwe economische dragers voor deze locaties vormt een aanzienlijke uitdaging.

Op dit moment heeft de gemeente Gemert-Bakel bijna 1.170.000 m² agrarische bedrijfsgebouwen, oftewel 117 hectare. Dat is verdeeld over meer dan 400 agrarische bedrijfslocaties. Uit onderzoek van de Provincie Noord-Brabant blijkt dat naar verwachting de komende 15 jaar 100 boeren gaan stoppen en daardoor 300.000 m² vrijkomt. Dat is meer dan een kwart van het areaal. Daarnaast heeft Gemert-Bakel nog een grote opgave met de toekomstbestendige invulling van voormalige nertsenhouderijen.

De transitie van deze bedrijfsgebouwen verdeelt zich over leegstand, wonen, niet-agrarische bedrijfsactiviteiten en andere agrarische invulling zoals plantaardige teelten. Leegstand vormt naar verwachting de helft van het aantal vierkante meters.





Bron: *https://edepot.wur.nl/572089, (nertsenlocaties zitten niet in deze inventarisatie)*



Teeltondersteunende voorzieningen
Uit een eigen inventarisatie blijkt dat in de gemeente Gemert-Bakel momenteel ongeveer 200 hectare TOV aanwezig zijn. Bij de gemeente is bekend dat meerdere ondernemers de behoefte hebben aan het realiseren van een dergelijk initiatief. Daarmee vormen TOV een nadrukkelijk en groeiend onderdeel van het buitengebied. Dit is te verklaren gezien hun bijdrage aan een toekomstbestendige agrarische bedrijfsvoering.

TOV als afdekfolies, hagelnetten, stellages en tunnelkassen helpen bij het creëren van gecontroleerde teeltomstandigheden. Dit is cruciaal in het kader van klimaatverandering en steeds strengere eisen rondom bemesting en gewasbescherming. De volledige omschrijving en indeling van TOV is te vinden in bijlage II. TOV dragen bij aan:

- Verbetering van de productie, onder meer door teeltvervroeging en –verlating, terugdringing van onkruidgroei, ziektes en beperking van vraatschade;
- Verbetering van de arbeidsomstandigheden, onder meer door gewassen verhoogd te telen;
- Bereiken van positieve effecten op milieu, water en bodem (bijvoorbeeld het optimaliseren van de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen, effectief omgaan met water en nutriënten).



Huidige kaders

Het huidige VAB- en TOV-beleid van de gemeente Gemert-Bakel zijn vastgelegd in het bestemmingsplan Buitengebied 2017 op basis van het toenmalige Provinciale beleid. In de tussentijd heeft er in de gemeente Gemert-Bakel geen actualisatie plaatsgevonden. De kaders van de provincie zijn de afgelopen jaren wel gewijzigd. Het huidige gemeentelijke beleid is niet toereikend om de uitdaging waar de gemeente Gemert-Bakel voor staat op te lossen. Voor overige agrarische regelgeving volgt de gemeente Gemert-Bakel landelijk en provinciaal beleid.



Vrijkomende agrarische bebouwing
De hoofdlijnen van het huidige VAB-beleid zijn samengevat. Bij hergebruik van gebouwen mag een maximaal functievlak van 5.000 m² behouden blijven. Overtollige bebouwing dient te worden gesloopt. Wat als overtollig wordt beschouwd, hangt af van het initiatief en vergt nadere onderbouwing. Voor nieuwbouw op VAB-locaties geldt een maximaal bebouwingsoppervlak van 600 m².

Teeltondersteunende voorzieningen
In de gemeente Gemert-Bakel wordt onderscheid gemaakt tussen tijdelijke en permanente TOV. In de gemeente Gemert-Bakel geldt een maximum van 4 hectare voor permanente TOV. Binnen de ‘Groenblauwe Mantel’ is de maximale oppervlakte voor permanente TOV 3 hectare per agrarisch bedrijf. Voor de realisatie is een inrichtings- en beplantingsplan vereist dat voldoet aan het beeldkwaliteitsplan buitengebied.

Permanente TOV kunnen onder voorwaarden met een omgevingsvergunning worden gerealiseerd, mits ze noodzakelijk zijn voor de agrarische bedrijfsvoering en direct aansluiten op het functievlak ‘Agrarisch - Agrarisch bedrijf’. Tijdelijke TOV zijn toegestaan op gronden met de functie ‘Agrarisch’ en mogen maximaal zes aaneengesloten maanden worden gebruikt, zolang de teelt dit vereist.

Binnen de functie ‘Agrarisch - Agrarisch bedrijf’ zijn zowel tijdelijke als permanente TOV toegestaan. Dit is inclusief tunnelkassen met de voorwaarde dat deze niet binnen de ‘Groenblauwe Mantel’ worden gebouwd.

Bijlage I: Begrippenlijst

Aan huis gebonden bedrijf: Het door één van de bewoners maar zonder personeel, bedrijfsmatig verlenen van diensten en/ of het door middel van handwerk uitoefenen van bedrijfsmatige activiteiten. Deze diensten en/of activiteiten dienen ondergeschikt te zijn aan de hoofdfunctie als (bedrijfs) woning. Nadrukkelijk worden detailhandel, anders dan een webwinkel met ondergeschikte opslag tot 20 m2, en prostitutie niet toegestaan.

Aan huis gebonden beroep: Het door één van de bewoners maar zonder personeel, uitoefenen van een beroep of beroepsmatig verlenen van administratieve-, juridische-, medische-, therapeutische-, lichaamsverzorgende-, kunstzinnige-, ontwerptechnische diensten of op hiermee gelijk te stellen diensten. De diensten dienen ondergeschikt zijn aan de hoofdfunctie als (bedrijfs)woning. Nadrukkelijk worden detailhandel, showroom(s) en prostitutie niet toegestaan.

Aantrekkelijk: De aanwezigheid van ruimtelijke kwaliteit, landschappelijke schoonheid, rust, leefbaarheid en functionele voorzieningen, waardoor het gebied uitnodigt tot verblijf, gebruik en betrokkenheid van bewoners, ondernemers, recreanten en bezoekers.

Agrarisch bedrijf: Een inrichting die is gericht op het voortbrengen van producten door het telen van gewassen of door het houden van dieren, zijnde: een (vollegronds)teeltbedrijf, een veehouderij, een glastuinbouwbedrijf of een overig agrarisch bedrijf.

Agrarisch loonwerkbedrijf: Een agrarisch verwant bedrijf dat met behulp van landbouwwerktuigen werkzaamheden verricht voor agrarische bedrijven, zoals grond, oogst- en ruimwerkzaamheden, met uitzondering van mestbewerking.

Agrarisch verwant bedrijf: Een bedrijf dat vooral diensten levert aan agrarische bedrijven en aan groene of recreatieve functies in het buitengebied. Het bedrijf voert daarbij werkzaamheden uit met machines en apparatuur en kan deze onderhouden of repareren. De belangrijkste werkzaamheden zijn cultuurtechnische werken, grondverzet, meststoffendistributie en agrarisch loonwerk met uitzondering van mestbewerking.

Bebouwde kom/kern: De grens van de bebouwde kom wordt bepaald door de grens tussen de omgevingsplannen buitengebied en kernen.

Bebouwingsoppervlakte: De totale oppervlakte van de bedrijfsgebouwen die op een perceel gebouwd zijn. Dat is inclusief eventuele bijgebouwen zoals aanbouwen en/of schuren.

Bedrijf: Een organisatorische eenheid, waarbinnen op een bepaalde locatie commerciële activiteiten worden uitgeoefend.

Bedrijfsgebouw: Een gebouw of een gedeelte van een gebouw, met uitzondering van de bedrijfswoning, dat dient voor de uitoefening van één of meer bedrijfsactiviteiten.

Bedrijfsplan: Een rapport, waarin op een objectieve wijze inzicht wordt gegeven in de bedrijfseconomische, bedrijfstechnische en eventuele andere aspecten die beoordeeld moeten worden bij het toetsen van de aanvaardbaarheid van ontwikkelingen waarvoor deze planregels in principe mogelijkheden bieden.

Bedrijfsverzamelgebouw: Een gebouw of een samenhangend complex van gebouwen dat is ingericht voor het huisvesten van meerdere bedrijven die ieder beschikken over een eigen bedrijfsruimte en eventuele gemeenschappelijke voorzieningen.

Bedrijfswoning: Een woning in of bij een gebouw of op een functievlak, die uitsluitend is bedoeld voor de huisvesting van (het huishouden van) een persoon wiens huisvesting daar, gelet op de functie van de grond ter plaatse van het gebouw of het functievlak, noodzakelijk is.

Bijgebouw: Een vrijstaand of aangebouwd gebouw, dat in bouwkundig en functioneel opzicht ondergeschikt is aan de op hetzelfde bouwperceel gelegen bedrijfswoning.

Biodiversiteit: De verscheidenheid aan variatie van soorten als de soorten van ecosystemen.

Bouwwerk, geen gebouw zijnde: Een bouwwerk bestaande uit een gesloten bovenbeëindiging en ten hoogste één, al dan niet tot het bouwwerk behorende scheidingsconstructie. Voorbeelden hiervan zijn de overkapping en carport.

Chalet: Een gebouwd onderkomen, niet zijnde een stacaravan, dat naar aard en inrichting kan dienen tot, dag of nachtverblijf van één of meer personen in het kader van weekend- en/of verblijfsrecreatie.

Dagrecreatie: Het verblijf voor recreatieve doeleinden elders dan in of bij de eigen woning zonder dat daar een overnachting elders mee gepaard gaat.

Dierenpension/-asiel: Een bedrijf dat is gericht op de tijdelijke opvang en verzorging van kleine huisdieren.

Ecologisch: Met respect voor het natuurlijk evenwicht en de wisselwerking tussen omgeving en de organismen die er leven.

ETFAL:
Evenwichtige Toedeling van Functies aan Locaties en is een centraal concept in het Nederlandse omgevingsrecht, dat een evenwichtige afweging vraagt tussen de verschillende functies die een locatie kan vervullen. Het vervangt het eerdere begrip “goede ruimtelijke ordening” en dient als toetsingskader voor beslissingen over de fysieke leefomgeving, waarbij belangen als leefbaarheid, milieu, veiligheid en duurzaamheid worden meegenomen.

Functie: Een bedrijfsfunctie wordt gevormd door een set bedrijfsactiviteiten die samenhang vertonen in de benodigde kennis, vaardigheid en middelen, en die toegevoegde waarde levert vanuit bedrijfsperspectief.

Functievlak: Een geometrisch bepaald vlak met eenzelfde functie waarbij een functievlak van toepassing is op het consoliderende plandeel en functievlak op het transformerende plandeel.

Glastuinbouwbedrijf: Een niet grondgebonden agrarisch bedrijf waarbij de productie geheel of overwegend plaatsvindt in permanente kassen of tunnels met een hoogte van 1 meter of meer.

Groenblauwe mantel: Gebieden die grenzen aan de ecologische hoofdstructuur de ecologische verbindingszone of het zoekgebied voor behoud en herstel van watersystemen en deze verbinden zijnde gebieden met overwegend grondgebonden agrarisch gebruik en belangrijke nevenfuncties voor natuur en water

Groene erfinrichting: Groenelementen, bestaande uit beplanting en/of andere groenelementen, zoals een poel of een vlinderweide. De groene erfinrichting is van belang voor het behoud of versterken van de beeldkwaliteit ter plaatse en het vergroten van biodiversiteit.

Horecavoorzieningen: Voorzieningen voor het bedrijfsmatig verstrekken van dranken en etenswaren voor gebruik ter plaatse passend binnen de horecacategorie I en II zoals opgenomen in de Staat van horeca-activiteiten.

Groepsaccommodatie: Een gebouw dat geheel of gedeeltelijk bedrijfsmatig ingericht is ten behoeve van recreatief nachtverblijf.

Kwaliteitsverbetering: Een fysieke verbetering van de aanwezige en potentiële kwaliteiten van bodem, water, natuur, landschap, cultuurhistorie en/of de extensieve recreatieve mogelijkheden van het gebied of de omgeving.

Landschappelijke inpassing: Een zodanige vormgeving en inpassing van een ruimtelijke ontwikkeling door groene erfinrichting die is opgebouwd uit opgaande landschapselementen, dat deze optimaal is afgestemd op de bestaande dan wel nog te ontwikkelen ruimtelijk, natuurlijke en cultuurhistorische landschapskwaliteiten.

LIP: Landschappelijk inpassingsplan dat waarborgt hoe de inpassing van een (agrarische) bedrijfslocatie of TOV geborgd dient te worden.

Manege: Een bedrijf dat faciliteiten biedt voor beoefenaars van de paardensport, zoals het geven van paardrijlessen en het verzorgen, dresseren en trainen van paarden en pony's.

Milieucategorie: De milieucategorie die aan een bepaalde bedrijfsactiviteit is toegekend in de Brochure Bedrijven en milieuzonering, editie 2009, uitgebracht door de Vereniging van Nederlandse Gemeente.

Minicamping: Een kampeerterrein waarop maximaal 25 kampeermiddelen mogen worden geplaatst gedurende de periode van 15 maart tot en met 31 oktober.

Niet-agrarisch bedrijf: Een ambachtelijk of industrieel bedrijf, niet zijnde een agrarisch of een agrarisch verwant bedrijf of detailhandel, gericht op de productie of het verwerken of bewerken van goederen.

Omgevingskwaliteit: Waarde, die aan een gebied wordt toegekend in verband met het voorkomen van cultuurhistorische, aardkundige, milieuhygiënische, natuurlijke en/of architectonische waarden van de bebouwde en onbebouwde omgeving.

Ondernemend: Een actieve en initiatiefrijke houding van bewoners, ondernemers en maatschappelijke partijen, gericht op het ontwikkelen en benutten van kansen op het gebied van economie, leefbaarheid, duurzaamheid en samenwerking, met respect voor het landschappelijke en agrarische karakter van het gebied.

Paardenhouderij: Het bedrijfsmatig fokken en houden van paarden en pony's, hieronder begrepen activiteiten als africhten, trainen, berijden ervan, zijnde een overig agrarisch bedrijf.

Permanente TOV: Voorzieningen die meer dan zes maanden per jaar op dezelfde locatie aanwezig zijn ter ondersteuning van plantaardige teelten. Voorbeelden zijn hagelnetten, insectengaas, vaste ondersteuningsconstructies of tunnelkassen.

Recreatiebedrijf: Een bedrijf dat gericht is op het bieden van mogelijkheden ten behoeve van recreatief dag- en nachtverblijf en dat bedrijfsmatig wordt geëxploiteerd, zoals een kampeerterrein/camping en een kamphuis.

Statische opslag: Het opslaan van goederen zonder structurele verplaatsing voor particulieren (campers, caravans, boten, etc) en/of opslag van goederen van bedrijven die niet bedoeld zijn voor de handel en maximaal één keer per maand worden verplaatst.

Streek: De gemeenten die deel uit maken van de Gemeenschappelijke Regeling Deelgemeenten, te weten Asten, Deurne, Gemert-Bakel, Laarbeek en Someren en de overige territoriaal omliggende gemeenten, te weten Helmond, Meijerijstad, Boekel, Maashorst (zoals gevormd per 1 januari 2022), Land van Cuijk (zoals gevormd per 1 januari 2022) en Venray.

Streekproduct: Een agrarisch product, vaak een voedingsmiddel, dat geteeld of geproduceerd is binnen de streek of een product dat is vervaardigd uit agrarische producten geteeld en/of geproduceerd in de streek.

Tijdelijke TOV: Voorzieningen die maximaal zes aaneengesloten maanden per jaar worden gebruikt ter ondersteuning van plantaardige teelten. Voorbeelden zijn afdekfolies, schaduwnetten en oprolbare regenkappen.

TOV: Teeltondersteunende voorzieningen. Daarmee worden voorzieningen bedoeld in, op of boven de grond die door agrarische bedrijven met plantaardige teelten worden gebruikt om verbetering van de productie, verbetering van arbeidsomstandigheden of het bereiken van positieve effecten op milieu, water en bodem.

Uitbreiding bedrijfsbebouwing: Het vergroten van de oppervlakte bedrijfsbebouwing of een gebruikswijziging van bestaande gebouwen gericht op het in gebruik nemen van gebouwen voor de uitoefening van het bedrijf.

VAB: Vrijkomende agrarische bebouwing. Het verwijst naar een agrarisch functievlak waarop in het verleden een agrarisch bedrijf was gevestigd en waarvan de bedrijfsgebouwen nog geheel of gedeeltelijk aanwezig zijn.

Verharding: Materiaal, meestal bestaande uit steenachtige soorten dat is gelegen op de bodem en dat leidt tot een versteviging van het oppervlak, inclusief halfverharding, zijnde verharding waarbij geen sprake is van massieve toplaag.

Vergund: Een bouwwerk of gebruik waarvoor een vergunning met een onherroepelijke status, al dan niet bestaand, ten tijde van de tervisielegging van het voormalige ontwerpbestemmingsplan of omgevingsplan aanwezig is.

Vitaal: Een leef- en werkomgeving die duurzaam, veilig, gezond en sociaal verbonden is.

Bijlage II: Indeling teeltondersteunende voorzieningen

Tijdelijke teeltondersteunende voorzieningen

Afdekfolies, acryldoek, vlakveldfolies, vraatnetten en lage tunnels
Dit type voorziening wordt toegepast om de oogst te vervroegen of te verlaten, ter voorkoming van aantasting door plagen of ter bescherming tegen weersomstandigheden. De toepassing kent een relatief korte tijdsduur. In de boomteelt wordt het ook gebruikt voor het afharden van producten en het beschermen van pas geplante stekken tegen te felle zon. Bij de toepassing van acryldoek is luchtuitwisseling mogelijk en kan nog regenwater doordringen. Bij de toepassing van folies blijft het regenwater tussen de foliestroken op het perceel.

Lage tunnels bestaan uit halfronde bogen waarover plastic of gaasdoek wordt gespannen. Van deze lage tijdelijke tunnels wordt vooral in de boom- en de aardbeienteelt gebruik gemaakt.

Permanente teeltondersteunende voorzieningen

Regenkappen
De constructies van regenkappen zijn meestal permanent. De kap staat meestal op palen boven het gewas. Na de beschermingsperiode wordt de overkapping (plastic) weggehaald. Vaak wordt deze constructie toegepast bij de teelt van aardbeien, houtig kleinfruit en bij de teelt van kersen en pruimen.

Schaduwhallen of –netten
In de boomteelt (soms) en bloementeelt worden voorzieningen voor het creëren van schaduw toegepast voor het afharden van producten en voor het beschermen van het gewas tegen scherpe zon.

Hagelnetten
In de fruitteelt worden hagelnetten aangebracht om de gewassen te beschermen tegen hagelschade. De palen van dergelijke systemen zijn met staalkabels in zowel de lengte als de dwarsrichting met elkaar verbonden. Ankers rondom het perceel en draadspanners zorgen ervoor dat de kabels in alle richtingen strakgespannen zijn en blijven. Daar waar regelgeving het niet toelaat of uit financiële overwegingen worden hagelnetten zonder aanvullende constructie strak over het gewas gespannen.

Gesloten systeem (in combinatie met regenkap of hagelnet).
Een gesloten systeem wordt toegepast om schadelijke insecten te weren. Door het aanbrengen van zijwanden (veelal van gaas) wordt het perceel in zijn geheel beschermt. Met de komst van de Suzuki fruitvlieg is bij met name de teelt van kersen, pruimen, kleinfruit en aardbeien deze toepassing in opkomst.

Tray- en containerveld
In de boomteelt, vaste plantenteelt en fruitteelt (m.n. aardbeien, frambozen) wordt steeds vaker gebruik gemaakt deze voorziening. Dit zijn potten of zakken op een geheel verharde ondergrond van beton/asfalt of op anti-worteldoek met daartussen een groenstrook of opneembare verhardingen vanwege de logistiek.

Boomteelthekken
Onder de overige TOV vallen boomteelthekken. Dit zijn hekken ter ondersteuning van gerooide bomen die in tijdelijke opslag staan voordat verlading plaats vindt.

Steunmateriaal voor fruit en bomen
Bij het telen van fruit en bomen wordt veel gebruik gemaakt van steunmateriaal. Steunmateriaal dient ter versteviging en steun voor jonge aangeplante bomen en planten en is jaarrond aanwezig. Ze hebben nog onvoldoende wortels ontwikkeld en kunnen bij sterke wind snel omwaaien. Bovendien zorgt een boompaal ervoor dat de wortels niet kunnen bewegen en daardoor beter aangroeien. Steunmateriaal kan bestaan uit:

- Behandelde palen
- Bamboestokken
- Hardhoutstokken
- Betonpalen al dan niet met bamboe/houtstokken

Als de plant groter wordt, wordt de steunconstructie steeds meer aan het oog onttrokken. Echter waar de planten klein zijn of er geen planten staan is de constructie zichtbaar.

Goten- of stellingteelt (in combinatie met regenkap/hagelnet)
In de aardbeienteelt worden mede om arbeids- en teelttechnische redenen bakken of goten op stellingen gehangen op werkhoogte. De stellingen kunnen voorzien worden van regenkappen. Bij deze techniek is vruchtwisseling niet nodig omdat er sprake is van substraatteelt. De stellingenteelt is inmiddels de standaard op bedrijven. In verband met de plukhoogte is de stelling doorgaans 1,5 tot 2 m hoog. De totale hoogte tendeert naar 3,5 á 4 m hoog.

Ook bij de teelt van frambozen, bramen en rode bes is deze teeltwijze in opkomst omdat naast de verbeterde arbeidsomstandigheden de ziektedruk afneemt. Om vergelijkbare redenen wordt de gotenteelt ook in toenemende mate toegepast in de boomteelt.

Opneembare verhardingen voor tijdelijke logistiek
Voor de logistieke afwikkeling, mede ter ontlasting van de openbare infrastructuur worden opneembare verhardingen op percelen aangebracht. De verharding is deels waterdoorlatend en er vindt roering van de ondergrond niet dieper dan 30 cm plaats. Waardoor klik- en archeologieonderzoek niet nodig zijn.

Tunnelkassen
Een tunnelkas is een tijdelijke overkapping voor gewassen, opgebouwd uit bogen die zijn overspannen met folie. Het dek bestaat grotendeels uit licht doorlatend materiaal en is bedoeld voor de teelt van gewassen onder geconditioneerde klimaatomstandigheden. Tussen de afzonderlijke tunnelkassen is vaak enige ruimte aanwezig.

Bijlage 3: Rekenvoorbeelden

Rekenvoorbeeld 1

Huidige situatie: 2.000 m² stallen en 1.000 m² sleufsilo's.

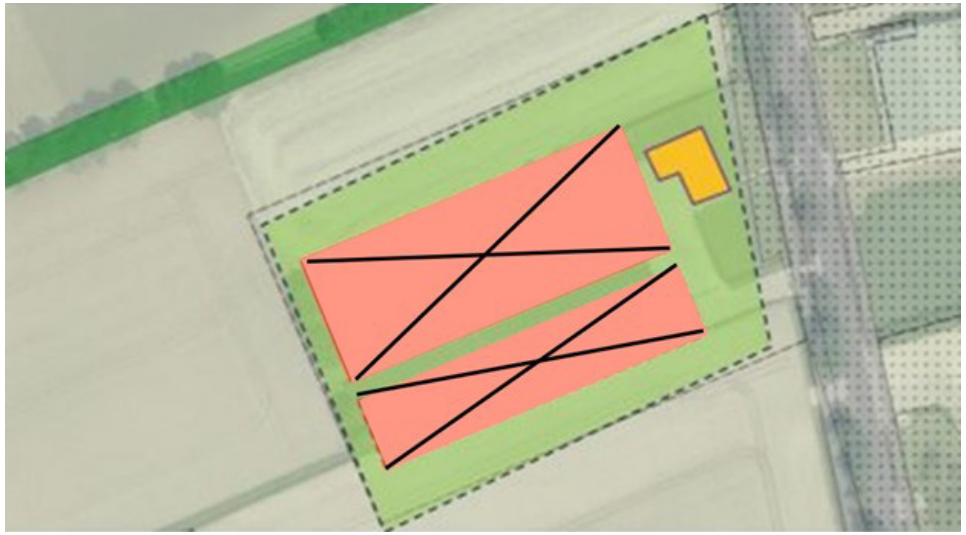
Ontwikkeling: Initiatiefnemer verkoopt agrarische bebouwingsmeters aan het transitiefonds en ontvang een vergoeding vanuit het transitiefonds voor de sloop van zijn gebouwen en sleufsilo's. De locatie wordt omgezet naar een woonfunctie.

Wat betekent dit:

- 2.000 m² aan stal wordt gesloopt 1.000 m² aan sleufsilo's wordt verwijderd.
- De agrarische bebouwingsmeters meters worden verkocht aan het transitiefonds voor € 45 per vierkante meter voor de stallen en € 8,50 voor de sleufsilo's.
- De vierkante meters van de sleufsilo's worden omgerekend tot bebouwingsmeters (1.000 m² x € 8,50 / € 45 = 188 m²) en toegevoegd aan het transitiefonds.
- Initiatiefnemer sloopt in eigen beheer de gebouwen en voorzieningen.
- De ruimtelijke procedure wordt doorlopen om de functie om te zetten naar wonen en de omgevingsvergunning onderdeel milieu in te trekken.

Resultaat: initiatiefnemer ontvangt 2.000 x € 45 + 1.000 x € 8,50 = € 84.000 + € 8.500 = € 92.500.

Verbeelding:



Rekenvoorbeeld 2

Huidige situatie: 3.000 m² stallen.

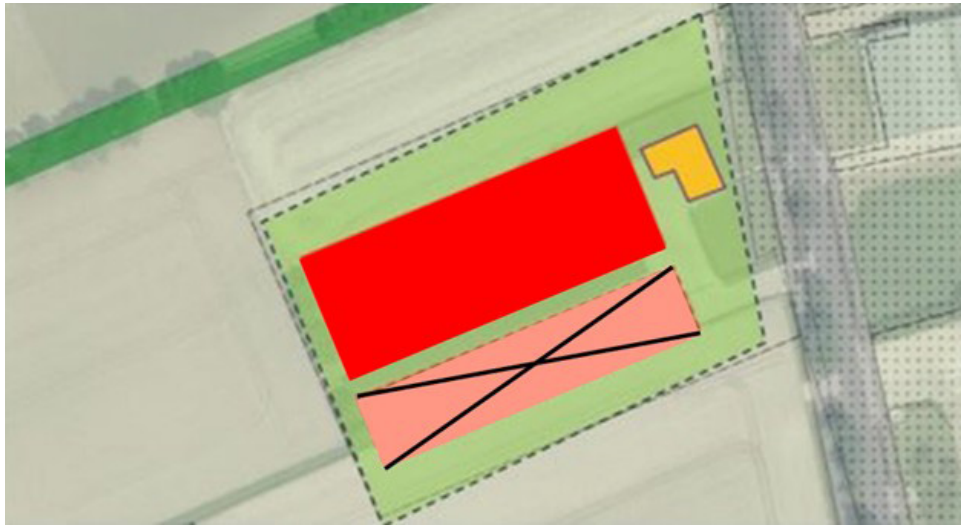
Ontwikkeling: Initiatiefnemer zet agrarisch bedrijf om naar functie bedrijf met behoud van 2.000 m² bebouwingsoppervlakte.

Wat betekent dit:

- VAB-regel: 1.000 + (3.000-1.000) * 0,75 = 1.000 m² + 1.500 m² = 2.500 m².
- Verschil van 500 agrarische bebouwingsmeters die verkocht worden aan het transitiefonds.
- Initiatiefnemer sloopt in eigen beheer de gebouwen tot de gewenste bebouwingsoppervlakte.
- De ruimtelijke procedure wordt doorlopen om de functie om te zetten naar bedrijf en de omgevingsvergunning onderdeel milieu in te trekken.

Resultaat: Initiatiefnemer ontvangt € 22.500 aan transitiefonds (€ 45 per m²).

Verbeelding:



Rekenvoorbeeld 3

Huidige situatie: 3.000 m² stallen.

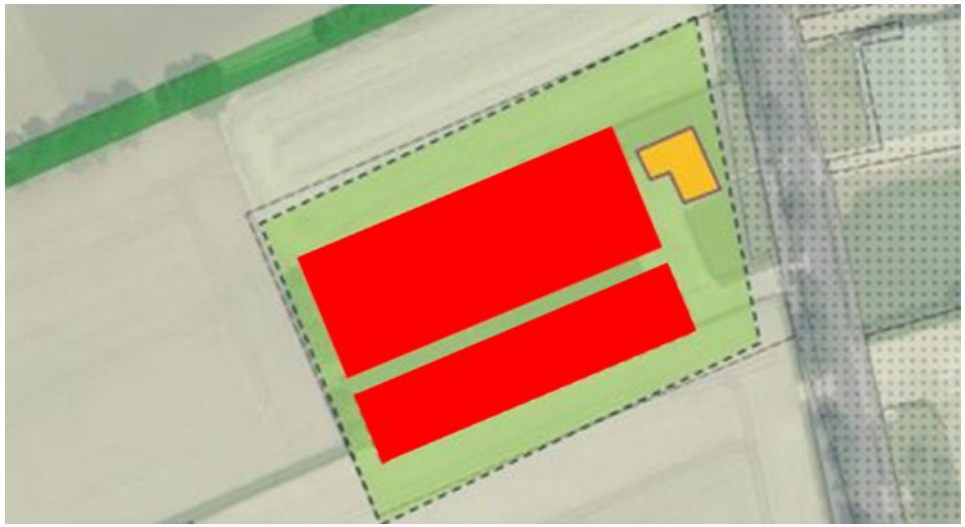
Ontwikkeling: Initiatiefnemer zet zijn bedrijf om met behoud van bebouwingsoppervlakte.

Wat betekent dit:

- VAB-regel: 1.000 + (3.000-1.000) * 0,75 = 1.000 m² + 1.500 m² = 2.500 m².
- Verschil van 500 m² aankopen via het transitiefonds.
- Initiatiefnemer koopt bebouwingsmeters 500 x 3 = 1.500 m² (verhouding 1:3).
- De ruimtelijke procedure wordt doorlopen om de functie om te zetten naar bedrijf en de omgevingsvergunning onderdeel milieu in te trekken.

Resultaat: Initiatiefnemer betaalt € 67.500 aan transitiefonds (€ 45 per m²).

Verbeelding:



Rekenvoorbeeld 4

Huidige situatie: 3.000 m² stallen.

Ontwikkeling:

- Initiatiefnemer zet de locatie om naar functie wonen, verkoopt agrarische bebouwingsmeters aan het transitiefonds en ontvangt een vergoeding vanuit transitiefonds voor de sloop van de gebouwen.
- Inwoner wil een woning in het buitengebied bouwen en heeft hiervoor een passende locatie gevonden.

Wat betekent dit:

- 3.000 m² aan stal wordt gesloopt en de agrarische bebouwingsmeters verkocht aan het transitiefonds.
- Initiatiefnemer sloopt in eigen beheer de gebouwen en ontvangt daarvoor de gelden.
- De ruimtelijke procedure wordt doorlopen om de functie om te zetten naar wonen en de omgevingsvergunning onderdeel milieu in te trekken.

- Inwoner dient een vooroverleg in voor toetsing van de locatie.
- Inwoner koopt via het transitiefonds een certificaat ter waarde van € 125.000 voor de fysieke tegenprestatie van het realiseren van een woning in het buitengebied.
- De ruimtelijke procedure wordt doorlopen om de functie wonen toe te voegen op de beoogde locatie.

Resultaat:

- Initiatiefnemer ontvangt € 135.000 (€ 45 per m²)
- Inwoner betaalt € 125.000.
- Resterende € 10.000 wordt vanuit een volgend initiatief aangevuld in het transitiefonds.

colofon

Buitengebied met Perspectief

opdrachtgever:
Gemeente Gemert-Bakel
Ridderplein 1, 5421 CV Gemert
gemeente@gemert-bakel.nl
tel. 0492-378 500

projectteam:
Johan van Diepen, Agrarisch bedrijven contactfunctionaris
Willeke Kusters, Beleidsmedewerker milieu
Joke Manders, Programmaleider toekomstbestendig buitengebied
Kevin Steeghs, Beleidsmedewerker landbouw

Paulien Varkevisser, fotografie & vormgeving

28 oktober 2025

